

Чітке та законодавчо закріплене розмежування політичного й адміністративного рівнів системи державного управління в Україні дозволить, з одного боку, зменшити рівень політизації службових правовідносин, з іншого – підвищити рівень національної безпеки держави через застосування якості підготовки і реалізації управлінських рішень, всебічне запровадження ідеї «державного менеджменту» (передусім маркетингової орієнтації системи державного управління на потреби громадян), розвиток конкурентних відносин між державним і приватним секторами, децентралізацію як засіб розвитку самоврядної парадигми управління та розвитку креативного мислення.

Реальна деполітизація публічної служби, особливо мілітаризованих формувань, дозволить державним службовцям якісно виконувати завдання і функції держави, в т. ч. у сфері національної безпеки держави на професійній основі, гарантуватиме сталість і стабільність службових правовідносин, покращання добробуту суспільства й силу держави, бездоганність та ефективність управлінської діяльності, її незалежність від можливих політичних змін.

Список використаних джерел:

1. Про державну службу: Закон України від 10 грудня 2015 р. № 889-VIII. URL: <http://zakon0.rada.gov.ua/laws/show/889-19>.
2. Професійна етика публічної служби та запобігання конфлікту інтересів: навч. посіб. / Головне управління державної служби України, Порогова програма корпорації «Виклики тисячоліття» (МСС) щодо зниження рівня корупції. К: Школа вищого корпусу державної служби, 2010. 67 с.
3. Про Кабінет Міністрів України: Закон України від 27 лютого 2014 р. № 794-VII. URL: <http://zakon0.rada.gov.ua/laws/show/794-18/page3>.
4. Про національну безпеку України: Закон України від 21 червня 2018 р. № 2469-VIII. URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/2469-19/page2>.
5. Про Національну поліцію: Закон України від 02 липня 2015 р. № 580-VIII. URL: <http://zakon0.rada.gov.ua/laws/show/580-19/page5>.
6. Про службу безпеки України: Закон України від 25 березня 1992 р. № 2229-XII. URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/2229-12>.

УДК 342.9

ЧЕРВЯКОВА О.В.

ЗАРУБІЖНИЙ ДОСВІД АДМІНІСТРАТИВНО-ПРАВОВОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ЗАХИСТУ ПРАВ ПІДПРИЄМЦІВ І МОЖЛИВІСТЬ ЙОГО ВИКОРИСТАННЯ В УКРАЇНІ

У статті виділено особливості адміністративно-правового забезпечення захисту прав суб'єктів підприємницької діяльності в окремих країнах і визначено можливість використання відповідного зарубіжного досвіду в Україні в контексті вдосконалення механізму захисту прав суб'єктів підприємницької діяльності.

Ключові слова: захист прав суб'єктів підприємницької діяльності, захист підприємців, адміністративно-правовий захист, захист прав.

В статье выделены особенности административно-правового обеспечения защиты прав субъектов предпринимательской деятельности в отдельных странах и определены возможности использования соответствующего зарубежного опыта в Украине в контексте совершенствования механизма защиты прав субъектов предпринимательской деятельности.

Ключевые слова: защита прав субъектов предпринимательской деятельности, защита предпринимателей, административно-правовая защита, защита прав.

In the article is highlighted the features of administrative protection of the rights of business entities in individual countries and identifies opportunities for using foreign experience in Ukraine in the context of improving the mechanism for protecting the rights of business entities.

Key words: *protection of the rights of subjects of entrepreneurial activity, protection of entrepreneurs, administrative legal protection, protection of rights.*

Вступ. Підприємництво відіграє провідну роль у формуванні економіки України, визначенні конкурентоспроможності держави на міжнародному рівні. Інтеграційні процеси, учасником яких є Україна, участь України в міжнародних правозахисних організаціях (універсальних і регіональних), а також прийняття безпрецедентного рішення Європейським судом з прав людини (далі – ЄСПЛ) у справі «Бурмич та інші проти України» з виділенням системної проблеми невиконання державою судових рішень, на перший план виводять питання вдосконалення механізму захисту прав суб'єктів підприємницької діяльності в Україні на державному рівні. Для цього доцільним є аналіз зарубіжного досвіду регулювання та практики захисту прав суб'єктів підприємницької діяльності. У питаннях вирішення конфліктів підприємців із суб'єктами владних повноважень провідне значення має вивчення зарубіжного досвіду адміністративно-правового забезпечення захисту прав підприємців задля виділення тих його аспектів, аналіз і висновки за якими могли бути використані в Україні задля вдосконалення відповідної захисної діяльності.

В основу написання статті покладено дослідження таких науковців, як К.Б. Айріян, Н.В. Боженко, М.М. Гультай, Л.С. Козак, С.М. Кравчук, В.В. Лемак, О.В. Радомська, О.В. Федорук, Г. Харутюнян та ін., що займалися окремими проблемами забезпечення прав в Україні та за її межами.

Постановка завдання. Незважаючи на численні зміни законодавства з питань захисту прав суб'єктів підприємницької діяльності, розвиток засобів захисту, проблема захисту підприємства в Україні залишається невирішеною в повному об'ємі.

Метою статті є вивчення зарубіжного досвіду адміністративно-правового забезпечення захисту прав суб'єктів підприємницької діяльності та встановлення можливості його використання в Україні.

Результати дослідження. У рамках нашої статті ми зупинимося на деяких особливостях адміністративно-правового забезпечення захисту прав суб'єктів підприємницької діяльності в окремих країнах, тобто на національному рівні, що можуть бути підґрунтям для вдосконалення адміністративно-правового захисту прав суб'єктів підприємницької діяльності в Україні. В умовах поглиблення європейської інтеграції України з наміром набуття членства в Європейському Союзі (далі – ЄС), на увагу, насамперед, заслуговує досвід країн-членів ЄС у питаннях адміністративно-правового забезпечення захисту прав суб'єктів підприємницької діяльності. О.В. Радомська вважає, що «національна політика в країнах-членах ЄС має на меті надання кращих умов для господарської діяльності, збільшення конкурентоспроможності і зростання та поглинання компаній. Всі 496 країн-членів ЄС мають добре розвинену мережу організацій із регулювання та підтримки розвитку підприємництва. Деякі з них є державними закладами або установами, які мають державну підтримку, а інші є приватними» [1, с. 495–496]. Щодо адміністративно-правового захисту, то корисними для вивчення, на наш погляд, можуть бути процедура розгляду справ про захист прав суб'єктів підприємницької діяльності, учасники процесу, арсенал способів і засобів захисту, черговість застосування методів захисту тощо.

Зарубіжний досвід захисту прав підприємців має приклади створення і функціонування спеціалізованих судів у відповідній сфері. Наприклад, у Німеччині функціонує окремий суд зі справ про банкрутство (Insolvenzgericht), який перебуває в юрисдикції центрального земельного суду з цивільних справ (Amtgericht). Його компетенцією охоплено вирішення спорів щодо неплатоспроможності (Insolvenz). Інститут банкрутства включає в себе субінститут відновлення платоспроможності. Коли Україна розпочала будувати ринкову економіку, вказує Л.С. Козак, вона зіткнулася з проблемою вибору політики у сфері банкрутства, спрямованої на ліквідацію боржника чи на його фінансову санацію. Можливість фінансового оздоровлення передбачена введеним в 1999 р. новим законодавством про фінансову неспроможність у Німеччині. Пріоритетність санації над ліквідацією боржника є ідеологією законодавства про фінансову неспроможність у Франції [2, с. 292]. Не стільки факт створення вказаних спеціалізованих судів, як процедура розгляду справ у таких судах заслуговує на увагу в контексті використання закордонного досвіду для

вдосконалення адміністративно-правового забезпечення захисту прав суб'єктів підприємницької діяльності в Україні. Зокрема, у процесі вирішення спорів із приводу порушення, оспорення чи невизнання прав суб'єктів підприємницької діяльності беруть участь фахівці з різних сфер господарювання, а не тільки юристи.

Аналізуючи судовий захист прав суб'єктів підприємницької діяльності у Німеччині, зауважимо, що у разі виникнення спору у відповідній сфері між підприємцем та органом державної влади, актом якого такі права були порушені, підприємець має право звернення по захист до Конституційного Суду, коли інші засоби захисту були вичерпані. Тим самим вирішується не тільки проблема підвищення ефективності засобів захисту на національному рівні, збільшення їх кількості, а й мінімізуються звернення по захист на наднаціональному рівні, в першу чергу, до ЄСПЛ. У 2017 р. Україна посідала перше місце серед усіх країн, які звертаються по захист до відповідної наднаціональної правозахисної установи. У 2018 р. цей показник змінився на четверте місце [3]. Але слід розуміти, що зміна показника відбулася не через вдосконалення механізму захисту прав на державному рівні, а через вилучення з реєстру ЄСПЛ та передачу на розгляд Комітету міністрів 12 143 скарг із зауваженням, що звернення до ЄСПЛ з аналогічних питань (пілотне рішення у справі «Юрій Миколайович Іванов проти України», а також «Бурмич та інші проти України») одразу будуть передаватися до цього органу з тим, аби не витратити ресурси ЄСПЛ на вирішення однотипних питань про системне невиконання рішень національних судів в Україні. Таке безпрецедентне рішення було результатом розгляду 29 тис. порушень Україною ст. 6 та 13 Конвенції про захист прав людини й основоположних свобод від 04 листопада 1950 р. [4] та протоколів до неї, що і стало передумовою прийняття такого унікального рішення ЄСПЛ і свідчить про нагальну необхідність вдосконалення механізму захисту прав, закріплених і гарантованих Конвенцією, на державному рівні.

Виходячи з означеного, досвід Німеччини та інших країн щодо захисту прав особи в конституційному суду є корисним для вивчення і врахування з метою вдосконалення засобів захисту прав суб'єктів підприємницької діяльності в Україні. Про це стверджує М.М. Гультай, визначаючи, що сьогодні «активно обговорюється питання запровадження в системі конституційного судочинства України інституту конституційної скарги як демократичного механізму захисту конституційних прав людини від посягань із боку держави та її посадових осіб» [5, с. 62].

У Німеччині інститут конституційної скарги функціонує в рамках механізму централізованого конституційного контролю, характерною ознакою якого є виділення в системі судової влади окремого органу конституційної юрисдикції. К.Б.Айріян констатує, що «автором ідеї створення спеціалізованих конституційних судів, відокремлених від судів загальної юрисдикції, є австрійський вчений Г. Кельзен. Суть цієї ідеї полягала в тому, що конституційний суд мав приймати рішення з метою захисту прав громадян від неконституційних, дискримінаційних актів парламенту. Його задум вперше було втілено в 1920 р. в Чехословаччині, Австрії та Ліхтенштейні» [6, с. 61]. Незважаючи на існування негативних поглядів і публікацій, вказує С.М. Кравчук, у багатьох країнах через кілька років після введення такого органу, як конституційний суд, вводився й інститут конституційної скарги. Зокрема, так було в Австрії, Греції, Іспанії, Португалії, ФРН [7, с. 214].

В.В. Лемак визначає, що напрацьований досвід впровадження конституційної скарги є достатнім у Центральній Європі. Більше того, можна сміливо стверджувати, що в класичному варіанті цей інститут, як демократичний механізм захисту конституційних прав людини від посягань із боку держави та її посадових осіб [5, с. 62], народився саме в цьому регіоні (Австрія, Німеччина) [8, с. 49]. Інститут конституційної скарги в Німеччині, вважає В.В. Лемак, може бути оцінений як класичний і передбачає два види конституційних скарг, виділення яких зумовлене федеративною структурою держави: конституційної скарги (Verfassungsbeschwerde) до земельного Конституційного Суду (Verfassungsgericht) конкретної федеральної землі, на підставі якої розглядається порушення прав конституції цієї землі, якщо така процедура нею передбачена, і федеральної конституційної скарги до Федерального конституційного суду (Bundesverfassungsgericht, ФКС), який розглядає порушення прав Основного закону ФРН. Особливостями інституту конституційної скарги Німеччини В.В. Лемак називає: а) широке коло суб'єктів звернення; б) можливість оскарження дій і бездіяльності виконавчої влади Федерації або землі, судових рішень і законів; в) конституційна скарга подається після її розгляду в загальному судовому порядку або без такого, якщо скарга має суспільне значення або без її термінового розгляду особі буде завдано тяжких наслідків [8, с. 52].

Наразі в Україні функціонує інститут нормативної конституційної скарги. Однак в умовах зростаючого значення захисту права людини Венеціанська комісія висловлюється за здійснення конституційного контролю індивідуальних адміністративних актів і рішень суду на підставі індивідуальних скарг, оскільки порушення прав осіб часто є результатом неконституційних індивідуальних актів. Венеціанська комісія говорить про користь інституту повної конституційної скарги не тільки тому, що він забезпечує всеохоплюючий захист конституційних прав, але також із погляду субсидіарного характеру засобів правового захисту в ЄСПЛ і бажання вирішувати проблеми прав осіб на національному рівні [9, с. 7].

Вважаємо можливим використати досвід конституційного контролю індивідуальних адміністративних актів і рішень суду на підставі індивідуальних скарг Австрії, де запроваджено повну індивідуальну скаргу. Саме цей досвід, як нам видається, є можливим і доцільним для використання в Україні. Зокрема, австрійська модель конституційної скарги охоплює право приватних осіб оскаржити до конституційного суду всі види юридичних актів, дії чи бездіяльність органів державної влади, що призводять до порушення їх конституційних прав. На відміну від більшості європейських країн, конституційні законодавчі акти Австрії не вказують на вимогу щодо порушення саме тих прав і свобод, що передбачено Федеральною Конституцією, як передумову подання конституційної скарги і не визначають їх закритий перелік. Особливістю австрійської моделі конституційної скарги, яка вирізняє її серед інших моделей повної індивідуальної скарги, у т. ч. конституційної скарги у ФРН, також є можливість індивіда звернутися до Конституційного Суду Австрії не лише з питань конституційності закону, а й щодо законності актів адміністративних органів, якими порушуються права, гарантовані конституційним законодавством [5, с. 63, 66].

Суб'єктом ініціювання в органі конституційної юрисдикції спеціальної процедури щодо захисту відповідного права, тобто подачі конституційної скарги, є заявник – фізична або юридична особа, котра має намір оскаржити відповідний акт, який, на її думку, порушує (або може порушити) конкретне право, а суб'єктом-відповідачем – державний орган (посадова особа), який відповідно до своєї компетенції його видав [6, с. 61]. Конституційне законодавство Австрії вимагає від скаржника доведення шкоди, яка завдається або може бути завдана йому внаслідок прямої дії закону чи нормативного акта адміністративного органу, і виключає можливість подання конституційної скарги у публічних інтересах. Крім законів та інших нормативних актів, предметом конституційної скарги можуть виступати й правозастосовні акти. Зауважимо, що в Австрії визначається строк, у який конституційну скаргу може бути подано, а саме – протягом шести тижнів із моменту вручення рішення, ухваленого останньою інстанцією [5, с. 63, 66].

Передумовою подання відповідної конституційної скарги до Конституційного Суду є вичерпання всіх засобів юридичного захисту [10, с. 10]. Аналіз зарубіжного законодавства дає змогу К.Б. Айріян стверджувати, що «в межах інституту конституційної скарги конституційний суд, на відміну від адміністративних судів, не проводить відповідного розгляду питання задля розв'язання відповідного спору у справі, а дає оцінку відповідності конституції закону чи іншого нормативного акта. Отже, головною умовою звернення з конституційною скаргою для фізичних і юридичних осіб є вичерпання всіх інших засобів захисту порушених прав. Зауважимо, що ця умова також зумовлює захист конституційного суду від перетворення його на суд касаційної інстанції» [6, с. 66].

За видом модель конституційної скарги Австрії належить до централізованого конституційного контролю, на противагу якій функціонує децентралізована модель (США, Данія, Фінляндія, Ісландія та Норвегія). Наприклад, американська модель індивідуальної конституційної скарги характеризується децентралізованим, інцидентним порядком розгляду справ і забезпечує прямий індивідуальний доступ до конституційного правосуддя, оскільки особа може безпосередньо звернутися до суду щодо питання неконституційності. Звичайні суди можуть розглядати конституційність правової норми або індивідуального акта; це означає, що звичайний суддя не застосовує норму, яку вважає неконституційною. Перевага цієї моделі в тому, що заявник не повинен дочекатися закінчення тривалого процесу в Конституційному Суді. Аналогічно до вищесказаного в країнах ЄС суди не повинні застосовувати закони, що суперечать законодавству ЄС. З іншого боку, недоліком цієї моделі є те, що суди розглядають і конституційні питання, і питання щодо законів, що може призвести до суперечностей у тлумаченнях, даних різними судами, особливо якщо ці справи не оскаржуються до Верховного суду. А це може призвести до проблеми правової визначеності [10, с. 10].

Розглядаючи зарубіжний досвід адміністративно-правового забезпечення захисту прав суб'єктів підприємницької діяльності та можливості його використання в Україні, зауважимо, що доцільним для врахування в Україні є, як вважає Н.В. Боженко, відхід від теорії «державного патерналізму» (коли вирішення правових спорів здійснюється виключно в ході правозастосовної діяльності, шляхом прийняття відповідного обов'язкового для виконання рішення) і переходу до «плюралістичного підходу», який характеризується формуванням розгалуженої системи альтернативних процедур на основі посередництва під час вирішення адміністративно-правових спорів. Процедура досудового врегулювання адміністративно-правового спору, зауважує вчена, є однією з найпопулярніших форм врегулювання конфлікту у багатьох країнах світу, яка успішно діє в Австрії, Великій Британії, Норвегії, Франції, Фінляндії та затверджена на рівні національного законодавства. За даними статистики, в США, Канаді, Нідерландах 85% усіх конфліктів вирішується із застосуванням досудового врегулювання спору [11, с. 91–92].

У деяких країнах прийняті спеціальні юридичні норми, відповідно до яких до участі в судовому процесі сторони повинні спробувати вирішити свій спір шляхом медіації. Поширюється практика медіації у країнах Східної Європи. Значний досвід є уже в Польщі, Албанії та інших країнах [12, с. 34]. У Керівних принципах № 15 для кращого виконання наявної Рекомендації Ради Європи щодо альтернатив судовому розгляду спорів між адміністративними органами і сторонами – приватними особами, зазначено, що судді відіграють важливу роль у розвитку альтернативних методів розв'язання спорів між адміністративними органами і приватними сторонами. Коли таке можливо, судді мають одержати повноваження рекомендувати сторонам методи, альтернативні судовому розгляду, зокрема процедуру примирення, медіацію та переговори з метою врегулювання, і проводити відповідні інформаційні заходи. Відтак важливо забезпечити наявність зазначених альтернативних методів шляхом або започаткування відповідних програм при судах, або направлення сторін до нейтральних посередників з офіційного списку. У судовому розгляді справи суддям належить брати до уваги досягнуту сторонами згоду, окрім випадків, коли вона суперечить публічному інтересу [13]. Наразі в Україні прийнято за основу Проект Закону про медіацію [14], у зв'язку з тим, що майже всі спори в Україні розглядаються судами, і наявний високий показник звернень до суду. Це означає, що наша правова система не пропонує своїм громадянам ефективних позасудових способів урегулювання спорів, що повинно бути вирішене з огляду на наведені вище принципи та рекомендації Ради Європи щодо альтернатив судовому розгляду спорів між адміністративними органами і сторонами – приватними особами.

Що стосується інших суб'єктів адміністративно-правового захисту прав підприємців, окрім судів, то у всіх країнах ЄС відповідальність розподілена між кількома міністерствами або між спеціальними відділами із підприємництва всередині міністерств. Зазвичай політика щодо розвитку підприємництва провадиться Міністерством економічних справ і / або Міністерством промисловості і торгівлі. Але й інші міністерства ведуть роботу з підтримки підприємництва (наприклад, Міністерство зайнятості, Міністерство економіки, Центр громадської технології, спеціальні громадські банки та ін.), чия діяльність пов'язана з наданням допомоги підприємству у питаннях зайнятості, навчання, міжнародної торгівлі, розвитку і т. д. Такий розподіл відповідальності між кількома міністерствами вимагає великої координації діяльності всіх країн у рамках ЄС [1, с. 496]. У цьому контексті зауважимо, що на наддержавному рівні участь у забезпеченні прав, які закріплено у Конвенції про захист прав людини й основоположних свобод від 04 листопада 1950 р. [4], приймає Комітет міністрів Ради Європи як урядовий наднаціональний орган, який включає міністрів закордонних справ всіх держав учасниць (або їх постійних дипломатичних представників) і уповноважений на контроль виконання рішень ЄСПЛ, що для України ілюструє рішення у справі «Бурмич та інші проти України».

Висновки. Аналіз досвіду адміністративно-правового забезпечення захисту прав осіб в окремих країнах і можливості його використання в Україні дозволяє виділити особливості відповідної діяльності, які доцільно вивчити задля прийняття рішення про впровадження в Україні в рамках вдосконалення механізму забезпечення прав суб'єктів підприємницької діяльності за напрямками: 1) розширення учасників процесу вирішення спорів із приводу порушення, оспорення чи невизнання прав суб'єктів підприємницької діяльності: запрошення для участі фахівців із різних сфер господарювання, а не тільки юристів; 2) розвитку централізованого конституційного контролю у вигляді впровадження в Україні інституту повної конституційної скарги: звернення по захист прав суб'єктів підприємницької діяльності до Конституційного Суду, коли інші засоби захисту були вичерпані; 3) розширення позасудових способів урегулювання спорів: медіація; 4) взаємодія уряду України з Комітетом міністрів Ради Європи задля вирішення системної проблеми невиконання або тривалого виконання Україною судових рішень.

Список використаних джерел:

1. Радомська О.В. Досвід адміністративно-правового регулювання захисту прав та інтересів суб'єктів господарювання у країнах ЄС: адаптація законодавства України. Міжнародні читання з міжнародного права пам'яті професора П.С. Казанського: матеріали четвертої міжнар. наук. конф. (м. Одеса, 8–9 лист. 2013 р.) / відп. за вип. М.І. Пашковський; Національний університет «Одеська юридична академія». Одеса: Фенікс, 2013. С. 494–497.
2. Козак Л.С., Федорук О.В. Інститут банкрутства як невід'ємний елемент ринкової економіки. Управління проектами, системний аналіз і логістика. Технічна серія. 2010. Вип. 7. С. 290–294.
3. European Court of Human Rights: Pending applications allocated to a judicial formation / Council of Europe. URL: https://www.echr.coe.int/Documents/Stats_pending_2018_BIL.pdf.
4. Рада Європи; Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод від 04 листопада 1950 р. Офіційний вісник України. 1998. № 13. / № 32 від 23 серпня 2006 р. С. 270.
5. Гультай М.М. Класичні моделі конституційної скарги на прикладі Австрії та Іспанії. Вісник академії правових наук України. 2012. № 2. С. 62–74.
6. Айріян К.Б. Проблеми впровадження інституту конституційної скарги в Україні: підвідомчість судових справ адміністративної та конституційної юрисдикції. Вісник Конституційного Суду України. 2014. № 5. С. 61–71.
7. Кравчук С.М. Індивідуальна конституційна скарга в Україні (елементи праволодинної методології інституту). Вісник Національного університету «Львівська політехніка». Юридичні науки. 2016. № 845. С. 213–217.
8. Лемак В.В. Конституційна скарга: досвід держав Центральної Європи і можливі уроки для України. Публічне право. 2016. № 4. С. 49–56.
9. Харутюнян Г. Індивідуальна конституційна скарга: європейські тенденції системного розвитку. Конференція на тему «Защита прав человека органами конституционного правосудия»: Київ, Україна, 2011. (Европейская комиссия за демократию через право (Венецианская комиссия) в сотрудничестве с Конституционным судом Украины). Верховний Суд України. URL: [http://www.scourt.gov.ua/clients/vsu/vsu.nsf/7864c99c46598282c2257b4c0037c014/f8c093ad5cb7148bc2257d8d002488a0/\\$FILE/CDL_JU-2011-018.pdf](http://www.scourt.gov.ua/clients/vsu/vsu.nsf/7864c99c46598282c2257b4c0037c014/f8c093ad5cb7148bc2257d8d002488a0/$FILE/CDL_JU-2011-018.pdf).
10. Европейская комиссия за демократию через право (Венецианская комиссия): исследование о прямом доступе к конституционному правосудию № 538/2009 (На основании комментариев Г-на Гагика Арутюняна (Член Комиссии, Армения), Г-жи Ангелики Нуссбергер (Заместитель Члена Комиссии, Германия), Г-на Петера Пацолая (Член Комиссии, Венгрия)). Council of Europe URL: [http://www.venice.coe.int/webforms/documents/default.aspx?pdffile=cddl-ad\(2010\)039rev-gus](http://www.venice.coe.int/webforms/documents/default.aspx?pdffile=cddl-ad(2010)039rev-gus).
11. Боженко Н.В. Сутність та особливості досудового врегулювання адміністративно-правових спорів. Актуальні проблеми вітчизняної юриспруденції. 2017. Спецвипуск. Ч. 2. С. 90–93.
12. Подковенко Т.О. Медіація як один з альтернативних способів розв'язання юридичних конфліктів. Держава і право. 2009. Вип. 45. С. 31–38.
13. Європейська комісія з ефективності правосуддя; Керівні принципи № 15 для кращого виконання наявної Рекомендації щодо альтернатив судовому розгляду спорів між адміністративними органами і сторонами – приватними особами від 07 грудня 2007 р. Вищий спеціалізований суд України з розгляду цивільних і кримінальних справ. URL: http://sc.gov.ua/ua/inshi_dokumentstandarti_u_sferi_sudochinstva.html.
14. Верховна Рада України; Постанова «Про прийняття за основу проекту Закону України про медіацію» від 03 листопада 2016 р. № 1725-VIII. Відомості Верховної Ради України. 2016. № 48. С. 20. Ст. 828.